

Atılım Üniversitesi  
İktisat Bölümü  
Tartışma Metinleri



Atılım University  
Department of Economics  
Discussion Paper Series

## İktidar ve Piyasa İlişkileri Karşısında Mühendisler ve İktisatçılar: 21. Yüzyılda İktisatçıların Değişen Sınıf Konumları

**Mehmet Gürsan Şenalp**  
Atılım University Faculty of Management  
Department of Economics, İncek Köyü – Ankara 06836  
[mgsenalp@atilim.edu.tr](mailto:mgsenalp@atilim.edu.tr)

No. 0704

October 2007

<http://www.management.atilim.edu.tr/economics/econdp.htm>  
e-posta / e-mail: [econdp@atilim.edu.tr](mailto:econdp@atilim.edu.tr)

## **İktidar ve Piyasa İlişkileri Karşısında Mühendisler ve İktisatçılar: 21. Yüzyılda İktisatçıların Değişen Sınıf Konumları**

Mehmet Gürsan Şenalp

### **ÖZET**

Çalışmanın ilk bölümünde mühendislik ve iktisadın bir ilişki ve süreç olarak sermaye karşısındaki konumları, Taylor ve Veblen gibi iki farklı tarihsel kişiliğin mühendislik yorumları üzerinden tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Burada özellikle bu iki mesleğin tercih edilme nedeni, geçmişten bu yana kendilerine has bir ilişki içerisinde olduklarını düşünüyor oluşumdur. Bundan bir yüzyıl kadar önce bazı teknik eleman ve mühendisler, kendilerini iktisatçı olarak görme yönünde güçlü bir eğilim taşıyorlardı. Bugün ise buna benzer ama ters yönlü bir eğilim bu defa iktisatçılar arasında varlığını sürdürmektedir. Artık kamudaki ve özel sektördeki bir çok üst düzey idareci ile üniversitelerin akademik yöneticileri, yeni bir *mühendis-iktisatçı* melez türüne, kurumlarında cazip pozisyonlar önerme yarışı içerisindeyler. İkinci bölümde, iktisadın giderek içine gömüldüğü biçimselcilik ve uygulamacılık çıkmazından söz ederken, literatürde eksikliği hissedilen şu temel soruyu gündeme getirmek istedim: “İktisat neden ve nasıl bu hale gelebilmiştir?” Bu soruyla bağlantılı olarak, “nesnelci akıl ve bu akla göre biçimlenen nesnelci bilimsel yöntemin” sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Üçüncü ve son bölümde ise iktisat mesleğinin ulusötesileşmesi ile üretim ilişkilerinin, sermaye birikim süreçlerinin ve toplumsal sınıfların, daha genel bir ifadeyle kapitalizmin bizatihi kendisinin ulusötesileşmesi arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekmeye çalıştım. Bunu yapmaktaki amacım, genelde toplumsal sınıf çözümlemelerine; özel de ise yeni yükselen teknokratik seçkinler olarak iktisatçıların değişen sınıf konumlarını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalara mütevazı bir katkı ortaya koyabilmektir.

**ANAHTAR KELİMELEER:** *Bilimsel yönetim, iktisadi akıl, mühendislik ideolojisi, biçimselcilik, ulusötesi kapitalizm, tarihsel blok, ulusötesi kapitalist sınıf oluşumu*

## **The Engineers and the Economists in the Face of Power and Market Relations: Economists' New Class Conditions in the 21th Century**

Mehmet Gürsan Şenalp

### **ABSTRACT**

The purpose of the first section of this paper is to consider, from an historical perspective and through the Taylor and Veblen's antagonistic interpretations on the engineering and engineers, the contested locations of the engineering and economics with respect to the capital as a relation and process. I believe that there has always been a specific linkage between these two professions. That is, more than a century ago some technicians and engineers had shown a strong tendency to see and express themselves as economists. Today a quite similar, this time reversed, tendency still exists among some scholars in economics. The public and private executives and managers and the directors of the universities, to some extent, offer very top level positions in their institutions to that new hybrid form of the engineers and economists. In the second section, while emphasizing the current methodological issues such as *dead-end* formalism and the rush of superficial empiricism in economics, I recall that crucial question which is almost forgotten: "What went wrong with economics?" In this regard, I will address the issue of so-called objectivist scientific method which is shaped by the *objectivist reasoning*. Finally, the third section highlights the close and direct connection between the transnationalization of economics as a global profession and the transnationalization of production relations, capital accumulation and social classes, in other words, capitalism itself. This effort seeks to provide any modest contribution to the studies on the social classes in general, and the current positions of economists as new rising technocratic elite in particular.

**KEYWORDS:** *Scientific management, economic reason, engineering ideology, formalism, transnational capitalism, historical bloc, transnational capitalist class formation*

# İktidar ve Piyasa İlişkileri Karşısında Mühendisler ve İktisatçılar: 21. Yüzyılda İktisatçıların Değişen Sınıf Konumları<sup>1</sup>

Mehmet Gürsan Şenalp

## GİRİŞ

1970'lerin sonlarına doğru sadece ülke ekonomileri değil, iletişim teknolojilerinin yanında ulaştırma hizmetleri de uluslararasılaştı ve devrimsel dönüşümler geçirdi. Bu süreçte endüstriyel planlama, ulusal ekonomilerde kamu yatırımları ve ithalat kontrolleri gibi politika ve uygulamalar, yerlerini özelleştirmeler, ticarete dışa açılma, vergi indirimleri, sermaye hesaplarının serbestleştirilmesi gibi neoliberal politika araçlarına bıraktı. Bu yeni model, o günden bu yana en yeni iktisadi bilgilerle donanmış ulusötesi seçkin teknokratlar eliyle yürütülmektedir. İnsanlık tarihinin son iki-üç yüzyıllık kesiti bize göstermiştir ki tıpkı kapitalist üretim süreci gibi iktisadi düşünce de sabitlenmiş olmaktan uzaktır. Kendisini sürekli olarak yenilemek ve dönüştürmek, çağın hakim eğilimlerine uyumlu hale gelmek ve uluslararası düzeyde yaygınlık kazanmak zorundadır. Çoğu iktisat eğitiminden geçmiş profesyoneller -özel danışmanlar, kamudaki teknokratlar ve bilim uzmanları- günümüzde söz konusu zorunlu dönüşümü sağlayan ve yönlendiren temel unsurlar olmaktadır. Üç bölümden oluşan bu çalışma, ister “sosyal bir bilim” isterse “küresel bir meslek” (*global profession*) olarak görülsün, iktisadın küreselleşme sürecinde oynadığı etkin rolü anlama çabası olarak okunabilir. İlk bölümde tarihsel bir perspektiften, mühendislik ve iktisadın sermaye karşısındaki konumları ele alınmıştır. Burada, özellikle bu iki mesleğin seçilmesinin nedeni, geçmişten bu yana kendilerine özgü bir diyalog içerisinde olduklarını düşünüyor oluşumdur. 1900'lerin başlarında ‘yönetici’ mühendisler, aynı zamanda kendilerini birer iktisatçı olarak görme eğilimindeydiler ve işin doğrusu aranırca, bunun için ellerinde geçerli nedenleri de vardı. Aradan yüz yılı aşkın bir süre geçtikten sonra bugün, kendileri değilse bile başkaları “en iyi iktisatçılar sizlersiniz!” diyerek onları akademide, finansal kurumlarda ve bürokraside görevler almaya çağırıyor; sistemin kumanda mevkilerinde mühendislere veya mühendislik kökenli iktisatçılara yer açmaya çalışıyorlar. Benim buradaki amacım ise tarihsel-toplumsal bir ilişki ve süreç olarak sermayenin güçlü ideolojik çağruları karşısında iktisatçıların ellerindeki imkânları, Veblen’in mühendis imgeleminden de faydalanarak, gösterebilmektir. İkinci bölümde iktisadın giderek içine battığı biçimselcilik ve uygulamacılık çıkmazından söz ederken, literatürde eksik olduğunu düşündüğüm, şu temel soruyu gündeme getirmek istedim: “İktisat *neden* ve nasıl bu hale gelebilmiştir?” Bilindiği gibi iktisat geçmişte diğer sosyal bilimlerden ve özellikle de felsefeden çok uzakta bir yerlerde değildi. Örneğin, Aristo ve Platon’un, iktisadi meseleleri toplumsal

---

<sup>1</sup> Bu çalışma, daha önce *Folklor/Edebiyat* dergisinin 49. sayısında (2007/1) yayımlanmıştır.

felsefe bağlamında tartışıkları bilinmektedir. Smith, Ricardo ve hatta Malthus'un da bu konuları günümüz iktisatçılarından çok daha geniş bir perspektiften ele aldıklarını söylemek mümkün<sup>2</sup>. Ancak, iktisadın son otuz kırk yılda biçimsel öğelere kapılarını giderek daha fazla açmasıyla beraber sözünü ettiğimiz felsefi derinlik de ortadan kayboldu. Felsefe, tarih ve düşünce bilimin gündeminden düşünce, bu durumun olumsuz sonuçları kendisini göstermekte fazla gecikmedi. Şüphesiz ki bu durum kesinlikle iktisada özgü değildir. Özellikle sosyal bilimlerdeki disiplinler parçalanmanın sonucunda ortaya çıkan modern bilimler temelinde örgütlenen modern meslekler, toplumsal sorunları çözebilmekte son derece yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin temelinde, “nesnelci (objectivist) akıl ve bu akla göre biçimlenen nesnelci bilimsel yöntem” bulunmaktadır<sup>3</sup>. Dolayısıyla, çalışmanın ikinci bölümü, bu nesnelci yöntemin ve onun iktisattaki en uç örneği olarak uygulamalı iktisadın ve haliyle uygulamacı iktisatçıların bir eleştirisi olarak tasarlanmıştır. Üçüncü ve son bölümde, iktisat mesleğinin ulusötesileşmesi ve üretim ilişkilerinin sermaye birikim süreçlerinin ve toplumsal sınıfların, daha genel bir ifadeyle kapitalizmin ulusötesileşmesi arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekilecektir. Bunun anlamı, günümüzde iktisatçıların sınıfsal konumlarının değişmekte olduğu ve sermaye karşısında yüzyıl öncekinden daha farklı bir konumda bulduklarıdır. Bu olguyu anlamak için İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yeni teknokratik seçkinler olarak iktisatçıların yükselişine odaklanacağız. Para merkezli aklın ulaştığı en yüksek aşama olarak küresel kapitalizmin ve küreselci hegemonik düzenin ulusötesi bir tarihsel blok inşâ edebilme çabasını anlamanın, bu bloğun neden *idiots savants*<sup>4</sup> diye tabir edilen apolitik teknokratlara (*mühendis ve/veya iktisatçılara*) ihtiyaç duyduğunu anlamanın yegâne koşulu olduğunu sanıyorum.

## 1. SERMAYE KARŞISINDA MÜHENDİSLİK VE İKTİSAT

İlim, ayağa düşerek, (...) bakkalın elinde bir kazanç haline geldi. Sanat insani ve derin değerini kaybederek propaganda aleti ve vahşinin oyuncağı şeklini aldı. Siyaset, ikbal hırsına ve şöhret emellerine vesile oldu. (...) Kimin içinde bir hayvan zekası belirmişse bütün kapılar onun için açıldı

Hilmi Ziya ÜLKEN, *Aşk Ahlakı*, s. 175<sup>5</sup>

“Kendi üretim, değişim ve mülkiyet ilişkileri ile modern burjuva toplumu (...) devasa üretim ve değişim araçları yaratmış bulunan bu toplum, ölümler diyarının büyülerıyla harekete geçirdiği güçleri artık kontrol edemeyen bir büyücüye benziyor.”

Karl MARX ve Friedrich ENGELS  
*Komünist Manifesto* (Burjuvalar ve Proleterler)

Üniversiteye ODTÜ Maden Mühendisliği bölümünde başlamıştım. Daha doğrusu yükseköğretim konusunda ülkemizde yaşadığımız kitlesel çılgınlık durumu, beni hasbel kader bu bölümün kapısının önüne getirip bıraktı. Fakat çok geçmeden bu işi yapacak doğru insan olmadığını anlayacak ve tekrar üniversite seçme sınavına girerek, kendimce, yaşadığım toplumun yasalarını daha iyi anlayacağımı

<sup>2</sup> E. P. Lazear, “Economic Imperialism,” *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 115, No. 1 (Şubat 2000), s. 99

<sup>3</sup> A. H. Köse ve A. Öncü, *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik: Türkiye’de Mühendisler ve Mimarlar*, TMMOB, Ankara: Nisan 2002, s. 39

<sup>4</sup> D. Colander ve A. Klamer, “The Making of an Economist”, *Economic Perspectives*, Vol.1, No.2 (Sonbahar 1987), s. 97

<sup>5</sup> Hilmi Z. Ülken’den aktaran Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 39

sandığım bir alana, iktisada yönelecektim. Daha sonraları yüksek lisans tezimi yazdığım sıralarda, akademik iktisatçıların ismini iyi bildiği ve Türkiye’de ‘citation index’ (*atf endeksi*) denildiğinde ilk akla gelen isimlerden olan, tek başına ülkemizdeki bazı üniversitelerin toplam uluslararası yayın sayısından daha fazlasına sahip; bu konuda adeta kurumsallaşmış bir hocamız, bir görüşmemiz sırasında bana tezimde “neyi test ettiğimi” sormuştu. Tezimde “*Yeni Kurumsal İktisat ve Küresel Yönetişim*” başlığı altında çalışıyordum ve haliyle “Bir şeyi test etmiyorum!” sözleri ağızımdan dökülüyordu. Lisansüstü eğitim sürecinde herhangi bir şeyleri test etmenin ne kadar önemli olduğunu o ana kadar kavrayamamıştım. Yüksek lisans derecem aldıktan sonra doktora programlarından birisine kayıt yaptırma telaşı içerisinde, yine iktisatçı bir arkadaşımınla beraber, Türkiye’nin önde gelen vakıf üniversitelerinden bir tanesinin doktora programı hakkında bilgi almak, ve çalışmalarımızı orada sürdürmek istediğimizi bildirmek üzere, kendisini daha önceden tanıdığımız yetkili bir isimle görüştük. Kısaca bize programa başvurarak zaman kaybetmememizi önerdi. İktisat doktorası için iktisat lisans mezunu öğrencileri kesinlikle düşünmediklerini, bu noktada mühendisleri tercih edeceklerini açık bir şekilde dile getirerek bize hayatta başarılar diledi. Daha sonra bazı devlet üniversitelerinde de aynı eğilimin oldukça güçlü biçimde var olduğunu bizzat gördüm. İroniye bakınız ki yıllar önce iktisatçı olacağım diye mühendislik okuduğum okulu yarıda bırakmıştım, şimdi ise bana “*iyi bir iktisatçı olmak için aslında iktisatçı olmamak*” gerektiği; daha da beteri bu işi mühendislerin daha iyi kıvracağı söyleniyordu. Bu tuhaf eğilimin ardında, özellikle son 30-35 yıldır Anglo-Sakson üniversitelerinin başını çektiği süreçte iktisatta yoğun bir biçimde biçimsel öğelerin, üst düzey matematiksel modellerin ve dinamik analizlerin kullanılıyor ve bu araçları kullanabilecek donanımın/becerinin ise genellikle mühendislerde olduğuna inanılıyor oluşu bulunmaktaydı. Bana kalırsa burada itiraz edilmesi gereken husus, başlı başına iktisadın giderek daha fazla matematikselleşmesi, matematiksel araçların ve ekonometrik sına tekniklerinin iyice yoğunlaşması değil, klasik tabirle araçların amaçların önüne fazlaca geçmiş bulunduğu olgusudur. ‘Bilimsel’ iktisadın çalışırken mühendislik alanından destek alması bir şeydir; iktisadın bizatihi kendisini bir tür mühendislik olarak görmek/göstermek bambaşka ve daha da önemlisi tehlikeli bir şeydir. Aşağıda öncelikle iktisat ve mühendisliğin bu türden ‘imkansız’ birliktelik arayışlarına, daha sonra da iktisadın diğer (sosyal) bilimsel disiplinlerle kurduğu ilişkilere yönelik bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

### ***Para, İktisadi Akıl ve Mühendislik İdeolojisi: Frederick W. Taylor ve Thorstein Veblen<sup>6</sup>***

...”Schmidt, sen yüksek ücretli biri misin?

... Ne demek istediğini bilmiyorum. (...)

... Öğrenmek istediğim senin yüksek ücretli birisi mi, yoksa şu etraftaki ucuz adamlardan biri mi olduğun. Öğrenmek istediğim, senin 1.85 dolar mı kazanmak istediğin, yoksa şu etraftaki ucuz adamlar gibi 1.15 dolarla mı yetindiğin. (...)

... Elbette 1.85 dolar kazanmak istersin, Herkes bunu ister (...)

---

<sup>6</sup> Bu alt başlıkta öne sürülen temel fikirlerin bir çoğunun, Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü’nün *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik*’te –özellikle de “Sermaye Karşısında Mühendislik ve Mühendisler: Taylor ve Veblen” başlıklı ikinci bölümünde- yazdıklarına, doğrudan ya da dolaylı olarak, çok şey borçlu olduğunu ifade etmek isterim.

... Sen de benim kadar biliyorsun ki, yüksek ücretli biri sabahtan akşama kadar tam olarak kendisine ne söyleniyorsa onu yapar. Şu adamı daha önce burada görmüştün değil mi?  
... Şimdi eğer yüksek ücretli biriysen, yarın sabahtan akşama kadar bu adam sana ne söylerse eksiksiz yapacaksın (...). Bunu anladın mı? Bu adam sana ne zaman yürü derse yürü. Otur derse otur ve kesinlikle ona itiraz etme.”<sup>7</sup>

İktisat ve mühendislik hangi gerekçelere dayanılarak benzer görülebilir? Bu yakınlık iddiasının ardında ne tür bir kavrayış bulunmaktadır? Bu bölümde kısaca işte bu iddianın gerekçelerini anlamaya çalışacağız. Ancak, buradaki asıl amacımız günümüz iktisadi ve mühendisliği arasındaki özgün ilişkinin niteliğini ortaya koymak olduğu için bu tarihsel yolculuğu mümkün olduğunca kısa tutup bugüne geleceğiz. Öncelikle, bir sosyal bilim olarak 20. yüzyıl iktisadını mühendislik kalıbına uyduran ve mühendislik çabasıyla eş gören bakış açısı, bu ‘mesleğin’ kesin doğruluk peşinde, iktisadi dünyayı nicel araştırma teknikleriyle tarayan ve işin aslı 19. yüzyılın iktisadının son derece yabancı olduğu bir formasyona ve donanım evrimiyle paralel bir süreçte gelişmiştir<sup>8</sup>. Mühendislik metaforu, 19. yüzyılda kavramın adeta “imalat sanatı” olarak görülmesine benzer biçimde, 20. yüzyıl iktisadının da “teknik bir sanat” ya da bir “uygulamalar bilimi” olarak görüldüğünü anlatır. Kaldı ki 1800’lerin son ve 1900’lerin ilk çeyreğinde gelişen *Bilimsel Yönetim (Scientific Management)* literatürü de iktisat ve mühendislik evliliğinin bir anlamda meşru zeminini oluşturmuştur. Söz konusu literatür, gelişimini Amerikan Makine Mühendisleri Derneği (*American Society of Mechanical Engineers*) çatısı altında toplanan bir grup yönetici ve mühendisin çalışmalarına borçludur<sup>9</sup>. Örneğin, 1886’da derneğin önde gelen üyelerinden birisi olan Henry R. Towne, dernek toplantılarından birinde yapmış olduğu bir sunuşta teknik bilgi ve becerilerle donanmış mühendislere, kendilerini yönetimin finansal ve kâr sağlayıcı öğeleri olarak; yani, birer ‘ekonomist’ olarak görmelerini salık vermekteydi. Çünkü, onlar yaptıkları çalışmalarla doğrudan doğruya ekonomiyi etkiliyorlardı<sup>10</sup>. Belki de tarihte ilk defa sanayi yöneticileri olarak mühendisler, kökleri fizik, kimya ve matematik gibi alanlarda bulunan yapı, malzeme, makina, güç kaynağı vb. kavramların yanında maliyet, değer, fiyat, piyasa ve emek gibi kısmen ya da tamamen iktisat alanına ait kavramlarla ilgilenmeye başlamışlardı<sup>11</sup>. Kaldı ki Towne’a göre mühendisliğin işlev ve başarısını belirlemenin tek ölçütü de *para*, yani *dolar* olmalı idi Yani, “mühendisin doğru işlevi yalnızca fiziksel problemin nasıl çözüleceği sorusundan ibaret olmayıp, aynı zamanda bunların en ekonomik yolla nasıl çözüleceğini de içermeli”ydi<sup>12</sup>. Daha sonraları bu yaklaşım, F. A. Helsey, James Rowan, Morris L. Cooke, H. L. Gantt, C. G. Barth, L. D. Brandeis, F. K. Cardullo

<sup>7</sup> Taylor’un işçi Schmidt’le arasında geçen müthiş diyalogu. Frederick W. Taylor, *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları (İlk Basım: 1911), çev. Akın Bahadır, 1997’den aktaran Köse ve Önce, *a.g.e.*, s. 55

<sup>8</sup> Mary Morgan, “The Formation of ‘Modern’ Economics: Engineering and Ideology”, *Working Paper* No. 62/01, London School of Economics, (Mayıs 2001).

<sup>9</sup> C. Bertrant Thompson, “The Literature of Scientific Management”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 28, No. 3 (Mayıs 1914), s. 510

<sup>10</sup> Henry R. Towne, “Engineers as Economists”, *Transactions, American Society of Mechanical Engineers*, vol. 7 (1886), s. 425

<sup>11</sup> Joseph H. Willits, “Economics”, *The Scientific Monthly*, Vol. 24, No. 4 (Nisan, 1927), s. 298

<sup>12</sup> Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 50

vb. pek çok isimle devam etti<sup>13</sup>. Bu geniş literatür içerisinde tek bir isim daha vardı ki o artık “Bilimsel Yönetim” ilkeleri ile tam anlamıyla özdeşleşmişti. O kişi Frederick W. Taylor’dan başkası değildi. Taylor, *Principles of Scientific Management* (Bilimsel Yönetimin İlkeleri) adlı ‘kült’ kitabında yönetimin temel hedefini, “tüm çalışanların tek tek maksimum refahını sağlamaya bağlı olarak işverenin maksimum refahını sağlamak” olarak belirlemişti<sup>14</sup>. Diğer bir deyişle, Taylor sermaye ve emek arasında var olduğuna inanılan uzlaşmaz çelişkinin bir yanılısamadan ibaret olduğunu göstermek istiyordu<sup>15</sup>. Ona göre, her iki taraf için de tam anlamıyla bir zihniyet devrimi anlamına gelecek yeni bir işyeri yönetimi anlayışına ihtiyaç vardı. Yani, üretim sürecinin tarafları, dikkatlerini sadece üretilen artığın nasıl bölüşüleceğine değil, nasıl daha da artırılabilirliğine verdikleri taktirde, *artık (surplus)*, öylesine büyük miktarlara ulaşacaktı ki, bundan sonra onun nasıl bölüşüleceği üzerine mücadele etmek de gereksiz hale gelecekti. Ancak, bu nasıl sağlanacaktı; yani, Taylor, daha önceki sistemlerden farklı olarak, işverenin refahını ençoklamak için ne gibi yöntemler önermekteydi? Bu bağlamda, öncelikle üretim ve çalışma sürecinin yönetiminde bilimsel bir yöntem izlenmeliydi ki Köse ve Öncü’ye göre burada savunulan bilim, basitçe herhangi bir işin gerçekleştirilmesinde yer alan “gereksiz hareketlerin elenmesinden sonra”, bu işi “kural, kanun ve formüllerle” “en hızlı ve uygun hareketlerle en uygun araçları bir araya getirerek” yapabilmekten ibaretti<sup>16</sup>. Yönetim işinin bilimsel olabilmesi için kat edilmesi gereken aşamalar ise şunlardı:

1. Yaklaşık 10-15 tane tercihen ülkenin farklı yerlerinden ve farklı kuruluşlarından, analiz edilecek özel bir iş için uygun adam bulun
2. Bu adamların incelenecek işi yaparken kullandıkları araç ve gereçler ile tüm temel hareket ve faaliyetler bütününe inceleyin
3. Tüm bu temel hareketlerin yapılması için gereken zamanı bir kronometre ile belirleyip, işin yapılması için gereken en hızlı yolu seçin.
4. Tüm yanlış, yavaş ve faydasız hareketleri eleyin.
5. Bütün bu gereksiz hareketleri eledikten sonra, en hızlı ve uygun hareketlerle en uygun araçları bir araya getirin<sup>17</sup>.

Taylor’un üzerine uzun uzun yorum yapmaya yer bırakmayan bu yaklaşımlarının detaylı şekilde açıklanması ya da etraflı bir eleştirisinin yapılması, bu çalışmanın amaçlarının çok ötesine geçmekle beraber, buraya kadar, genelde “Bilimsel Yönetim” kuramcılarının/yanlılarının ve özelde Taylor’un ne önermekte olduğu ve bu önerilerin *kapitalistler* tarafından hangi nedenlerle rağbet gördüğünün

---

<sup>13</sup> Thompson, *a.g.ç.*, s. 510-521

<sup>14</sup> Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 51

<sup>15</sup> Taylor’a göre “her ikisi de (*işçi ve işveren*) farkına varacaktır ki çatışma ve husumet yerine dostça bir işbirliği ve karşılıklı anlayış ve yardımlaşma, artığın olağanüstü boyutlarda büyümesini sağlamaktadır. Bu da hem işçi ücretinin hem de işveren karının artması demektir.” Bkz. Mark Rupert, *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power*, Cambridge University Press (1995), s. 60

<sup>16</sup> Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 53

<sup>17</sup> Taylor, *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 1997 (Çev. Akın Bahadır) s. 101



açıklığa kavuşmuş olduğunu sanıyorum. Kısaca ifade etmek gerekirse Ahmet Öncü'ye göre Taylor, “para merkezli aklın mühendisliği ele geçişi”nin sözcüsü”dür<sup>18</sup>. İktisadi, bir kâr ençoklama faaliyeti; kâr ençoklamayı ise sadece teknik bir mesele, bir hesap kitap işi olarak ele alan bu kafa, hiç şüphe yok ki iktisatçı ve mühendis arasında pek çok ortak nokta daha bulacaktır. Kısacası, geçmişte bu türden bir mühendislik-iktisat ittifakı, kapitalistlere muazzam bir artı-değer aktarım düzeneği kurabilmek uğruna çabalamış durmuştur. Bizler de bu çabanın en ‘parlak’ ve hazin örneklerini, Fordizmin insafsız üretim bantlarında sermayeleştirilen ve adeta canlarına okunan işçi yığınlarında görmüştük. Zira, Amerikan otomobil endüstrisinin lideri *Ford Motor Company*’nin kurucusu Henry Ford da, tıpkı Taylor’un yukarıda işçi Schmidt’le arasında geçen diyalogda açıkça dile getirdiği gibi, yönetimin işçiler üzerinde katı bir disiplin kurmasının önemine inanmıştı. Ford, 1926’da üretim sürecindeki işçilerden beklentilerini, şu sözlerle dile getiriyordu:

Adamlarımızın onlara söyleneni yerine getirmesini bekleriz. Organizasyon o denli uzmanlaşmış ve her bir bölüm bir diğerine o derece bağımlı hale gelmiştir ki, işçilerin bir dakika bile kendi hallerinde kalmalarına tahammül edilemez. En katı disiplin uygulanmadığı takdirde işler içinden çıkılmaz hale gelebilir (...) Eğer ki işçilerin kendi bildiklerini okumalarına izin verilirse üretim aksar, üretimin aksaması ise ücretleri aksatır. Bizim yöntemlerimizle çalışmak istemeyen işçiler, ayrılmakta serbestir.<sup>19</sup>

Elbette Taylor ve benzerlerinin bu kaba mühendislik ve iktisat yorumları, önümüzde duran tek yol değildir. İktisat ve mühendislik biraraya geldiğinde, her zaman Taylor ve Ford sistemi benzeri gayri-insani modellerin ortaya çıkması gibi bir zorunluluk asla bulunmamaktadır. Bunun en güzel örneklerinden bir tanesini, Thorstein Veblen’in (1857-1929) çalışmaları oluşturur. Veblen, kısaca, Taylor’un *Bilimsel Yönetim* yaklaşımına karşı *Bilimsel Kolektivizm* (Scientific Collectivism) olarak tanımladığı bir sistemi savunmaktaydı. Çalışmalarında derinlemesine bir şekilde açıklamadığı bu sistem, ana hatlarıyla endüstriyel üretimin, ortak bilimsel değerler etrafında uzlaşmış kolektif bir işgücü (*collective workforce*) tarafından kontrol edildiği ve planlandığı bir yapıyı öngörmekteydi. Bu yapıda Veblen, Taylor’un bilimsel yönetim modelinin aksine, mühendislerin işverenlere karşı mücadelede, işçilerle ittifak içerisinde olmalarını önermekteydi<sup>20</sup>. Çünkü, Veblen, toplumun varlıklı kesimleri ve onların iflah olmaz kâr düşkünlüklerinin ekonomiyi tam anlamıyla *sabote* etmekte olduğu kanısındaydı. Bu noktada ‘sabotaj’, Veblen için, para merkezli toplumun organik bir ögesi olup, sanayi üretiminin artırılmasının para tacirleri tarafından engellenmesi ve bu nedenle ekonomik kaynakların atıl kalmasını durumunu ifade ediyordu<sup>21</sup>. *Mühendisler ve Fiyat Sistemi* (The Engineers and the Price System) adlı kitabında, üretime –yani etkinlik, sosyal adalet ve ilerlemeye- dönük

<sup>18</sup> Ahmet Öncü, “Para, Mühendislik ve Bizim Mühendislerimiz”, [www.sendika.org](http://www.sendika.org) (indirilme tarihi 03.10.2006).

<sup>19</sup> Henry Ford ve Samuel Crowther, *Today and Tomorrow* (Garden City NY: Doubleday, 1926), s. 111

<sup>20</sup> Donald R. Stabile, “Veblen and the Political Economy of the Engineers,” *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 45, No. 1 (Ocak 1986), s. 42. Ayrıca, D. R. Stabile, “Veblen and the Political Economy of the Technocracy,” *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 46, No. 1 (Ocak 1987), s. 35-48.

<sup>21</sup> Galbright’in sözleriyle: “Servet peşinde olanlar (uğraşsız sınıf) kârlarını artırmak için gerekli gördüklerinde üretimi kısıtlamakta, (...) yani üreticilerin yeteneğini sabote etmektedirler.” Aktaran Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 60

samimi bir eğilimin, toplumda, sadece mühendisler tarafından temsil edilebileceğini öne sürmektedir<sup>22</sup>. Veblen, sosyalizmin Amerika'daki olası bir başarısında ise belirleyici rolü Amerikan işçi sınıfının değil, "Teknisyenler Sovyeti"nin (*the Soviet of Technicians*) oynayacağını iddia etmiştir. Ona göre Amerika'da devrimci bir sınıf oluşturabilecek potansiyele mühendisler sahipti ve dahası mühendisler arasında giderek bir sınıf bilinci oluşmaya başlamıştı. Kitabında da yazdığı gibi "Amerika'da Sovyetik bir yapının gerçekleşme olasılığı, 'Teknisyenler Sovyeti'nin oluşabilmesi olanağıyla aynı şeydi."<sup>23</sup> Bu ifadeler, kimilerine göre Veblen'in teknokratik ve hatta 'ütopyacı' vizyonunun göstergeleri olmakla beraber<sup>24</sup>, bizim için mühendislerin toplumsal işlevleri konusunda Taylor'la nasıl da taban tabana zıt fikirlere sahip olduğunu anlatmaya yetiyor. Köse ve Öncü, bu iki ismin temsil ettiği farklı felsefi ve siyasal konumlanışı, yükselen "yeni orta sınıf" olarak mühendisler bağlamında şu sözlerle ortaya koymuşlardı:

Taylor'un imgelemindeki mühendis, doğrudan kapitalist rolü yerine getirmek üzere hem üretim süreci hem de bu süreçte yer alan farklı nitelikteki emekçiler üzerinde denetim kurma sorumluluğuyla görevlendirilmiş bir yönetici kimliği taşımaktadır. (...) Dolayısıyla, bu kimliği taşıyan mühendislerin çıkarları *ipso facto* kapitalistlerin çıkarlarıyla uyumlu olmak zorundadır. Öte yandan, Veblen'in imgelemindeki mühendis ise toplumsal refaha doğrudan katkıda bulunarak üretim süreçlerine önderlik eden bir emekçi kimliğini temsil etmekte ve nesnel çıkarları 'işadamlarının' çıkarlarıyla çelişmektedir<sup>25</sup>.

Buraya kadar aktarılanlarla beraber Taylor ve Veblen'in toplumda mühendislere ve mühendisliğe yükledikleri taban tabana zıt anlamlar açık ve net bir biçimde ortaya çıkmış oldu. Bunun yanında ikisinin iktisat anlayışlarının fazlaca örtüştüğü de söylemek mümkün değildir. Veblen, Taylor'un sınıfsal anlamda 'uzlaştırıcı' ve iktisadileştirici (*economizing*) bakış açısının yine tam tersine, Amerikan toplumunu yağmacı, saldırgan, israfçı ve işbirliğine dayanmayan bir toplum olarak görmekte; kendi felsefe temeli güçlü olduğu için, yerleşik iktisat kuramının "görünmez el" ve "doğal düzen" gibi varsayımlarından oluşan düşünsel temellerine saldırmakta ve sonuçta da Wright C. Mills gibi yazarlar tarafından "*Amerika'nın yetiştirdiği en büyük Amerika eleştirmeni*" olarak tanımlanmaktaydı<sup>26</sup>.

## 2. İKTİSADIN YÖNTEMİ ÜZERİNE: BİÇİMSELÇİLİK, EKONOMETRİ VE İDEOLOJİ

"(Başlangıçta) çok akıllı, parlak radikaller olan Solow ve Roll, (*zamanla*) politikalarını mesleklerine intibak ettirdiler. Bu bir tür oportünizmdir; ama, bu kişiler açısından kaba ve habis bir oportünizm değildi. Bağımsız geçim olanakları bulunmayan (*bilim insanlarının*) Amerikan toplumuna özgü baskılara karşı direnmesi çok güçtür. Ben akademik bir maşa bağımlı olmadığım için talihli idim; aksi halde aynı yola gidebilirdim. Babam First National Bank'in başkan

<sup>22</sup> Thorstein Veblen, *The Engineers and the Price System*, New York: B. W. Huebsh, 1921

<sup>23</sup> Veblen'den aktaran, Edwin Layton, "Veblen and Engineers," *American Quarterly*, Vol. 14, No. 1 (Bahar 1962), s. 64

<sup>24</sup> Gil Eyal vd., "The Theory of Post-Communist Managerialism", *New Left Review*, No.222 (1997), s. 64

<sup>25</sup> Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 94. Ayrıca, Taylor ve Veblen'in ekonomi-politiğin de ötesine uzanan derin ve temel farklılıklarına dair çok önemli yorumları için kitabın, "Ekonomik Sınıflar Açısından Mühendislik ve Mühendisler Sorunu: Tarihselliğin Sınırları ve Tarih-üstülüğün Açılımları" başlıklı üçüncü bölümüne bakınız (s. 69-114).

<sup>26</sup> Mills'in *The Theory of Leisure Class*'ın 1953 tarihli baskısı (The New American Library) için yazdığı önsözden aktaran M. G. Şenalp, "Dünden Bugüne Kurumsal İktisat," E. Özveren (der.) *Kurumsal İktisat*, Ankara: İmge 2007, s.45-93.

yardımcısı idi. ABD’de entellektüel çevrede gerçekten bağımsız bir rol oynayabilecekseniz artı değerden, biraz da olsa, pay almanız gerekiyor. Bu nedenle bu insanları kişi olarak suçlamak yerine, sadece bir olguyu açıklıyorum ve başkalarını teslim alan bu tür baskılardan kurtulduğum için talihime şükrediyorum.”

Paul M. SWEEZY<sup>27</sup>

Günümüzde iktisatçıların pek azı bu mesleğin felsefi arka planını, tarihsel yolculuğunu veya yöntembilimsel evrimini merak etmekte. Şüphesiz ki bütün iktisatçılardan aynı zamanda birer tarihçi, felsefeci ya da yöntembilimci olması beklenmemeli. Ancak bu durum, iktisadın ‘ne’liğinden ziyade sadece “nasıl yapıldığı”yla ilgilenen ve günümüzde hakim kılınan dar ve sığ ‘akademik’ algılayışı kesinlikle haklı kılmıyor. O halde sanırım sorulması gereken doğru soru şudur: “İktisat *neden* ve nasıl bu hale gelebilmiştir?”. Bu sorunun yanıtı, bilimsel etkinliğin nesnelcileşmesi ve dolayısıyla bilimlerin de nesneleşerek mesleklere dönüşmesi olgusunda aranmalıdır. Bir defa bu dönüşüm gerçekleştiğinde, Köse ve Öncü’nün ifadesiyle, “doğal olarak bilimci de nesneleşir ve etkinlikte bulunacağı bilimsel pratiğin formelleştirilmiş bilgisine sahip olduğu ölçüde, bu pratiği uygulamasına izin verilebilecek bir meslek sahibi olarak kabul edilir”<sup>28</sup>. Yani, kapitalist üretim ilişkilerinin evrimini, uzmanlaşma ve işbölümü süreçlerinin uzantısı olarak disiplinler parçalanmayı ve bilimsel etkinliğin mesleklere dönüşümünü anlamadan, iktisadın neden bu hale geldiğini anlama olanağımız bulunmamaktadır.

1980’lerin sonlarına doğru David Colander ve Arjo Klamer adlı iki iktisatçı, Amerikan üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora çalışmalarını sürdüren iktisat öğrencileri ve genç akademisyenler arasında yaptıkları bir araştırmada, bu gençlerin “iktisat yazınına” ve iktisadi/toplumsal meselelere karşı şaşkıncu biçimde bir ilgisizlik/duyarsızlık içinde bulduklarını; ancak, sıra mesleki ve bireysel başarıya geldiğinde, yolun öncelikle matematiksel iktisat ve ekonometrik tekniklere vakıf olmaktan geçtiğinin gayet farkında olduklarını ortaya koymaktaydı<sup>29</sup>. Ancak, araştırma ilginç bir şekilde söz konusu bu politik duyarsızlığın, lisansüstü eğitimi sırasında oluştuğunu; yani, öğrencilerin başlangıçta, akademik kariyerin politik donanımlarını güçlendireceği düşüncesine sahip olduklarını söylemektedir. Buradan yola çıkarak Colander ve Klamer lisansüstü çalışmaların, öğrencilerin ilgi alanlarını daraltan bir niteliği olduğunu ortaya koymaktadır<sup>30</sup>. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, disiplinlerarası tartışma ve etkileşimin eksikliğinin de öğrencilerin yeteneklerini kısıtlayan diğer bir faktör olduğuydu. Bu çalışma, Kuzey Amerika’da akademik çevrelerde bir hayli etkili oldu. Dahası, iktisadi araştırma ve eğitim süreçlerinin de doğasına yönelik bir dizi meslek içi tartışmanın başlamasına; meseleye eleştirel yaklaşımların daha yüksek sesle dillendirilmesine zemin hazırladı. Sonuçta, 1991 yılında sürüp giden tartışmalara artık daha fazla kayıtsız kalamayan Amerikan Ekonomi Kurumu’nun (*American Economic Association*) da desteğiyle, İktisatta Lisansüstü Eğitim Komisyonu (*Commission on Graduate Education in Economics*) tarafından

<sup>27</sup> Aktaran K. Boratav, “Bilge Bir Marksistin Ardından,” (indirilme tarihi 14.06.2005), [www.bagimsizsosyalbilimciler.org](http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org).

<sup>28</sup> Köse ve Öncü, *a.g.e.*, s. 39-40.

<sup>29</sup> D. Colander ve A. Klamer, “The Making of an Economist”, *Economic Perspectives*, Vol.1, no.2 (Sonbahar 1987), s.95-111

<sup>30</sup> Colander ve Klamer, *a.g.ç.*, s. 98

etrafınca bir rapor hazırlandı<sup>31</sup>. İktisatçılar açısından son derece itibarlı bir dergi olan *Journal of Economic Literature* de yayımlanan söz konusu rapor, özetle Amerika’da profesyonel iktisatçılar açısından yaşanan olumlu/olumsuz bir takım mesleki gelişmelerin muhasebesini yapmaktaydı. Son dönemlerdeki tartışmaların da etkisiyle lisansüstü iktisat öğretiminin giderek gerçek iktisadi sorunlardan soyutlanmakta olduğuna dair artan kaygılara işaret etmekte ve akademik çalışmalarda kullanılmakta olan matematiksel tekniklerin öneminin abartılması ve analizlerden dışlanan tarihsel/kurumsal bakış açısı; yani, iktisadi öz/içerik ve iktisadın kullandığı araçlar arasındaki gerilime –pek istekli olmasa da- vurgu yapmaktaydı. Ardından, daha yakın bir tarihte, *Economic Journal* adlı yine çok önemli bir derginin editörlerinden İngiliz iktisatçı John Hey, dergide editör olarak geçirdiği on yılın ardından, bu süre içerisinde yayımlanmak üzere dergiye gönderilen makale ve araştırmalarda ağırlıklı bir yer tutan matematiksel modeller hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmekteydi:

Gelen çalışmaların çoğu ciddi bir iktisadi bilgi birikimine dayanarak yazılmış izlenimi vermemekteydi. O zaman tam olarak yazarların, özellikle de genç akademisyenlerin, üzerindeki yoğun baskıyı anladım. Güven sarsıcı olan şu ki pek çok iktisatçı hala ‘dergicilik oyunu’ (*journal game*) oynuyor; yani, hiç de ilginç ve aydınlatıcı olmayan (herhangi) bir konunun çeşitli varyasyonlarını tekrar tekrar üretip duruyorlar (...)

(...) Bir model, sıklıkla, yazar tarafından gözlemlenen stilize bir olgu (*stylized fact*) olarak belirli bir sonucu üretmekten başka herhangi bir amaçla kurulmamakta. Bunlar aslında ilginç/keşifli alıştırmalar olabilirdi; ancak bu durum, stilize olgularla ilgili getirilen ‘yeni’ açıklama ya da açıklamaların yararlı olup olmadığı ve daha önce yapılmış olan alternatif açıklamalardan daha iyi olup olmadıkları üzerine ciddi tartışmalarla desteklenebilmelerine bağlıdır. Aksi halde en baştan arzulanan bir sonucu vermek üzere model kurmak, teoremin geçerliliğinin değil, araştırmacının zekâsının/yaratıcılığının sınanmasına dönüşür<sup>32</sup>.

Hey’in anlattıklarına bakarak, genç akademisyenlerin içinde bulunduğu bu durumun ve sergiledikleri çabaların ‘bilimsellik’ yakından uzaktan ilgisi bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna benzer şikayetleri çeşitlendirmek elbette mümkün. O halde en itibarlı/meşhur akademik dergilerde dahi ortaya konulan bu ürünler/çabaların çoğu aslında bilimsel bir değer taşıyorlar ise, gerçekte tam olarak ne işe yaramaktalar? Dünyanın her bölgesinde yaşanan onca gerçek/somut mesele dururken, nasıl olabiliyor da *uluslararası atıf endekslerinde*<sup>33</sup> taranan yüzlerce hatta binlerce dergide yayımlanan onbinlerce sözüm ona ‘bilimsel’ metin ya da “teorik katkı”, bu gerçekleri bir çırpıda yok sayabiliyor veya görmezden gelebiliyor. Adeta dünyanın dört bir yanındaki yazarlar ve araştırmacılar fikir birliği etmişcesine veya görünmez bir şebeke (*network*) aracılığıyla birbiriyle önceden

<sup>31</sup> Anne O. Krueger vd., “Report of the Commission on Graduate Education in Economics”, *Journal of Economic Literature*, Vol. XXIX (Eylül 1991), s. 1035-1053.

<sup>32</sup> Hey’den aktaran Mark Blaug, “Ugly Currents in Modern Economics”, Uskali Maki (der.), *Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction*, West Nyack, NY-USA: Cambridge University Press, 2002 içinde, s. 35

<sup>33</sup> Bilindiği gibi bilimsel yayınlar dünya genelinde aldıkları atıf sayısına göre hiyerarşik olarak sıralanabilmektedir. Sosyal Bilimler Atıf Endeksi (*Social Science Citation Index – SSCI*), bu amaçla oluşturulmuş bir veri tabanıdır. Burada dünya genelinde en fazla atıf yapılan 200 civarında iktisat dergisi taranmaktadır. Bunların büyük bir çoğunluğu Batılı ülkelerden olup bir kaç tane istisna dışında taammı neoklasik ortodoksiyi temsil etmektedir. İngilizce, doğal olarak, tüm bu dergilerdeki hakim dildir.

haberleşiyormuş gibi. Şüphesiz ki bu, bütün iktisatçılar her fırsatta oturup mülkiyet eşitsizliklerini, ezen-ezilen ilişkilerinin yakıcılığını, adaletsiz bölüşüm ve servet dağılımı sorunlarını, kaygı verici ekolojik gelişmeleri anlatmalı, her işe politika karıştırılmalı anlamına gelmiyor; ancak, hiç bir konunun bir türlü politikleştirilemediği böylesine platformlardan da şüphe duymak gerektiğini düşünüyorum. Kısacası, iktisatçıların sürüp giden bu sessizliğini anlamak ve açıklamak zorundayız

Mark Blaug'un haklı olarak ifade ettiği gibi bugün Batı dünyasında iktisat, Amerikan tarzı iktisadın<sup>34</sup>; Amerikan tarzı iktisat da üç bin kadar parlak Amerikan kurumunda yüksek gelirli işlerde istihdam olanağı arayan; iş bulmanın ve terfi edebilmenin yegâne yolu olarak da sayıları 300 civarındaki İngilizce iktisat dergilerinde, hatta tercihen bunların içinde de sayıları iki elin parmaklarını geçmeyen –*Economic Journal, Journal of Economic Literature ve American Economic Review* gibi- daha 'itibarlı' bazı *hakemli* dergilerde 'yayın yapmak' için didinip duran 400-500 kadar yeni doktoralı, iyi okullarda yetişmiş akademisyen tarafından kontrol/domine edilmektedir<sup>35</sup>. Bu tür akademisyenler, elbette, hummalı bilimsel faaliyetler içerisinde, merak ve şüphelerinin peşinden tutkuyla koşan, azimli, fedakar ve kıt kanaat geçinen o klasik entelektüel bilim adamı tipine değil, daha çok kariyer ve para peşinde koşan, şu hayatta bir şekilde kolay yoldan 'yırtmaya' çalışan açığöz *girişimcilere* benzemektedirler: Bunlar, bazen 'Yupi' akademisyenler olarak da anılmakta ve ülkemizde en güzel şekilde sanırım adları "televoleci iktisatçılar" olarak kalan bazıları tarafından temsil edilmektedir.

Tarih, felsefe ve güncel toplumsal sorunlar karşısındaki "iktisatçılara özgü" meraksızlık ya da ilgisizlik, aslında küresel kapitalizmin İnsanı'nın geçmiş, bugün ve gelecek hakkındaki genel malumatsızlığıyla da yakından ilişkili. Belki de haksızlık etmemek lazım, borsacı-finansçı-broker türünden görece yeni sayılabilen bir meslek erbabı güncel siyasi ve ekonomik meselelerle, elbette sadece piyasa faiz oranlarına, hisse senedi ve döviz piyasalarına etkileri olduğu müddetçe, yakından ilgi göstermek zorundadır. Yani, toptan bir ilgisizlik söz konusu değildir aksi halde spekülasyon fırsatlarını yakalayamaz, risk faktörlerini önceden göremez, müşterilerinize kârlı yatırım olanakları sunamaz ve sonuçta piyasadın silinip gidersiniz. Kısacası iktisatçı dediğimiz kişi de çoğu defa sıradan vatandaşla aynı ideolojik atmosferi solumakta, benzer toplumsal ilişkiler içerisinde girmekte, ortak kaygı ve korkularla yüzleşmektedir. O da aynı toplumsal formasyonun tam da içine gömülü/çakılı bir yerdedir. Dolayısıyla, bugünün 'iktisatçısı' sıradan vatandaşın "tarihsel bağlam" konusundaki bütün zaaflarını da paylaşır. Ama gerçekte kesinlikle paylaşımcı değildir, aksine bencildir; çünkü, zihinsel ve fiziksel üretimini doğrudan piyasaya, yani acımasız rekabet ortamına sürmekte, orada metalaştırmaktadır. Yaşadığı çağın *en temel* toplumsal, politik, kültürel ve en önemlisi iktisadi

---

<sup>34</sup> Şüphesiz bu Amerikan üstünlüğü nedensiz yere oluşmamıştır. Kaldı ki sözünü ettiğimiz üstünlük yalnızca iktisat alanıyla da sınırlı değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından "Amerikan Bilimi", Avrupa'nın büyük bir kısmında ve Japonya'da okulların, laboratuvarların, müzelerin ve teknolojiye dayanan endüstrilerin yeniden kurulmasındakilit bir rol oynamıştır. Bkz. Frederico Mayor, "Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar," F. Mayor ve A. Forti (der.), *Bilim ve İktidar*, çev. Mehmet Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları no. 48, s. 154.

<sup>35</sup> Blaug, *a.g.ç.* s. 44

gerçeklerini “veri kabul etmiş” daha sonra da görmezden gelebilmiştir. Sözde serbest piyasa koşullarında iktisat, asla bir sosyal bilim dalı değildir. Bu haliyle değildir en azından. Kesin olarak söyleyebilirim ki, bugün iktisat çalışmalarının büyük bir çoğunluğuna itilim veren temel dürtüler bilim-dışı’dır. Bu etkiler ideolojiktir. Kaldı ki en parlak ‘ana-akım’ iktisatçı ya da ekonomistin entelektüel nitelikleri en az olanlardan çıkması asla tesadüf sayılmamalıdır.

Şimdiye değin ele aldığımız ve yukarıda iktisat disiplinin içinde bulunduğu bu bunalımdan dert yanan bu kişiler ve kuruluşlar -ve daha adını anmadığımız niceleri- doğrudan konuşmak gerekirse, bu hiç de hoş olmayan durumun bizzat sorumlusu olmaktan kolayca kurtulamamalıdır. Yani, *Journal of Economic Literature* ve *Economic Journal* gibi dergilerin, *Amerikan Ekonomi Kurumu* gibi kuruluşların ve bunların etrafında kümelenen akademik çevrelerin ya da onlara özenen diğerlerinin bilinçli tercihleri ve yönelimlerinin, disiplini bilinen adıyla “marjinalist devrim”den bugüne değin aşamalı bir biçimde sözünü ettiğimiz biçimselcilik (*formalism*) çıkmazına sürükleyen temel unsurlardan bir tanesi olmuştur. On yıllardır olağanüstü soyut modelleriyle, içinde yaşadığımız şu gerçek/somut dünyayla yakından uzaktan zerre ilgisi bulunmayan saçma varsayımlarıyla gelişkin neoklasik iktisadın temsilcilerinin, kendi kendilerine bir takım modeller kuran daha sonra bunları sınavan bazı sıradan ‘uygulamacılardan’ ibaret olduğunu söyleyebilseydik eğer kaygılanacak bir durum da olmazdı. Çünkü, egemen ya da ana-akım dediğimiz iktisat asla sadece iktisat değil, tam manasıyla bir politika önerileri demeti; ve dahası bir anlamda küresel kapitalist ekonominin kullanım kılavuzu gibidir.

### **3. TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ OLARAK İKTİSADIN ULUSÖTESİLEŞMESİ Mİ, ULUSÖTESİ TARİHSEL BLOK OLUŞUMU MU?**

Günümüzde iktisadın uluslararası düzeyde kurumsallaşması bağlamında öne çıkan üç ana unsurdan söz etmek mümkündür: (1) iktisat biliminde oldukça geniş *evrenselci* bir retoriğin oluşmuş olması, (2) iktisadi bilginin siyasal ve bürokratik iktidarın bir aracına dönüşmüş olması, (3) Amerikan unsurların ağırlıklı olduğu bir takım ulusötesi ağ bağlantılarının varlığı<sup>36</sup>. Bu üç unsurun ifade ettiği şey ise, kısaca, iktisadın evrenselci retoriğinin, uluslararasılaşma olgusuyla bağlantılı olarak, asla yansız olmadığı; bir mesleki uygulama olarak iktisadın dünya genelindeki yükselişinin ardında yatan olgunun devletin rolünün geçirdiği dönüşümün olduğu, ve pek çok ülkede görüldüğü üzere, zaman zaman ekonomi yönetiminin emanet edildiği “uzmanların” daha rahat hareket edebilmelerini sağlayacak bazı mekanizmaların bulunduğu.

Sıklıkla ifade edildiği gibi, 19. yüzyılın sonlarından bu yana iktisat kendisini ihtiraslı bir biçimde, doğal bilimlere ve mühendisliğe –özellikle de fiziğe- benzetme arayışı içerisinde olmuştur<sup>37</sup>. Bu

<sup>36</sup> Marion Fourcade, “The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics,” *American Journal of Sociology*, Vol. 112 No. 1 (Temmuz 2006), s. 156

<sup>37</sup> Philip Mirowski, *Natural Images in Natural Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

nedenle pek çok iktisatçı matematiksel donanımını geliştirmeye çalışırken matematikçilerin bir kısmı da kendi mesleki formasyonlarının sağladığı avantajla, sonradan iktisatçı olmayı tercih etti. Giderek hakim anlayış haline gelen iktisadi bilginin ‘bilimsellik’ iddiası 20.yüzyıl boyunca özellikle Anglo-Sakson ülkelerde ve Fransa’da neoklasik iktisadın hakimiyetini güçlendirdi. Bu dönemde (ki hala da öyledir) egemen iktisadın yöntemi pozitivist bir çerçevede oluşturulmaktaydı. Hem uygulamalı tekniklerin (*ekonometri*) hem de yeni teorik araçların (*modeller*) yardımıyla, analizlerde giderek daha fazla matematiğin kullanılması, “bilim yapmanın” yegâne yolu olarak kabul gördü ve adeta yeni bir bilim dili gibi kendisini meşrulaştırdı. İktisatta matematiselleşme ya da biçimsellik denilen bu gelişmenin, iktisadi analizleri, araştırma ve yayınları anlaşılabilir ve soyut kılmaktan başka, bazı pratik sonuçları daha vardı. Birincisi, matematik farklı ülkelerden ve kültürlerden gelen iktisatçılar arasındaki dilsel engelleri kaldırarak, uluslararası bir meslek topluluğunun ortaya çıkması bağlamında kuvvetli bir unsur olarak işlev görüyordu. Bu yolla disiplinler bir bağdaşıklaşma (*homogenization*) sağlanmış oldu. İkinci olarak, neoklasik iktisadın entelektüel ve yöntembilimsel evrenselciliği, onun akademik ve politik önerilerini bir hayli ikna edici kılmaktaydı. Yani, akademik iktisat “temsili firma” ya da “temsili ülke” türünden soyutlama ve akılcılaştırmalarla, gerçek dünyayla sadece *metaforik* düzeyde bir ilişki kurabiliyordu. Gerçekte son derece somut olan bazı iktisadi meselelerin, kendi tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlamlarından koparılması bunların evrensel bir fenomenin kimi farklı halleriymiş (*instances*) gibi algılanmasına imkân taniyordu. Amerikan lisansüstü programlarındaki mikro ve makro iktisadi analizlerin ekonometriyle birleştirilmesi ve buna paralel olarak iktisat tarihi ve iktisadi düşünceler tarihi gibi alanların giderek gözden düşmesi, Batı-dışı ülkelerin akademisyenlerinin yabancı dil gereksinimlerinin büyük ölçüde ortadan kalkmasını sağladı. Bundan sonra küresel anlamda ‘uygulamacı’ iktisatçılar, artık son derece dar terminolojiye sahip, sığ bir “uygulamalar dili” etrafında kolaylıkla iletişim kurabileceklerdi.

İktisadın yukarıda aktardığımız disiplinler evrimini değerlendirirken Pierre Bourdieu, bu “akılcı ve biçimsel dil”in, onu geliştiren ya da denetleyen çevrelerden asla bağımsız olmayan bazı *özelliklere* hizmet etmekte olabileceğinin; yani, söz konusu dilin hegemonik kökenleri olma ihtimalinin altını çizmektedir<sup>38</sup>. Aslında Bourdieu, kısaca, “matematik kendi başına ideolojik çağrılar taşımaz; ancak, iktisat disiplini içerisinde matematiğin ya da diğer bir deyişle biçimsel öğelerin kullanımının ideolojik bir boyutu olabilir” demek istemektedir.

### ***Üretim, Devletin ve Toplumsal Sınıfların Ulusötesileşmesi Yeni Bir Ulusötesi Tarihsel Blok Oluşumu***

Robert W. Cox’a göre kapitalizmin gelişim sürecinin her bir evresine ve onun özgülüklerine uygun düşen bir devlet biçimi; yeni bir “tarihsel blok oluşumu” ve üretim ilişkilerinin yeni bir

---

<sup>38</sup> Pierre Bourdieu, “The Force of Law: Toward a Sociology of Juridical Field,” *Hastings Law Journal* 38 (5), s. 805-53

konfigürasyonu söz konusu olmuştur<sup>39</sup>. Hegemonik olsun ya da olmasın dünya düzenlerinin oluşumunda tarihsel blokların ve toplumsal güçlerin birinci dereceden önemi/rolü vardır<sup>40</sup>. Söz konusu dönemselleştirmenin en son halkası olarak *Pax-Americana*, basitçe “üretimin uluslararasılaşması” ve “devletin uluslararasılaşması” kavramlarıyla tanımlıdır<sup>41</sup>. Büyük ölçüde Cox’un kullandığı kavramsal çerçeveyi izleyen William I. Robinson ve Jerry Harris, dünya kapitalizminin tarihinde yeni bir evre olarak gördükleri küreselleşme dediğimiz süreçte, ulusötesi kapitalist sınıfın (*UKS*) oluşmakta olduğunu öne sürmektedir. Bu sınıf, küresel düzeyde hakim bir sınıftır; çünkü yükselen ulusötesi devlet (*transnational state*) aygıtını ve küresel karar süreçlerini doğrudan kontrol edebilme yeteneğine sahiptir. Ve ayrıca bu küresel sınıf, yeni bir küresel kapitalist “tarihsel blok” oluşturma çabası içerisindedir<sup>42</sup>. Bilindiği gibi tarihsel blok, Antonio Gramsci’nin çalışmalarında, belirli bir toplumsal düzen için kurumların, toplumsal ilişkilerin ve düşüncelerin oluşturduğu bir ağın içinde egemen sınıfın hegemonyasının yarattığı ve yeniden-üretildiği toplumsal bir bloğu, yani rızanın toplumsal temelini temsil etmekteydi. Demek ki bir sınıf, kendi tahakkümünü sadece baskının özel bir örgütlenmesi olarak değil; yeri geldiğinde dar korporatif çıkarlarının ötesine geçerek, ahlâki ve entelektüel bir liderliği ortaya koyarak, hatta belirli sınırlar dahilinde ödünler vererek ve çeşitli ittifaklar kurarak toplumsal güçleri, toplumsal bir blok içerisinde birleştirerek sürdürebilirdi<sup>43</sup>. Gramsci’nin bu kuvvetli analizinden yola çıkan Robinson, 21. yüzyılın küresel toplumunda hegemonyanın bir ulus-devlet ya da ulus-devletin içindeki ulusal karakterli hakim sınıflar tarafından değil, belirlemekte olan küresel kapitalist tarihsel bir blok tarafından uygulanacağını öne sürmektedir. Bu yeni ‘hegemonik’ blok, kısaca, bünyesinde hakim sınıfın küresel kapitalizmle beraber tüm dünyada giderek daha baskın bir karakter kazanan kesimlerden oluşur. Bloğun temel politikaları ise yeni küresel birikim ve üretim süreçlerinin özgül yapıları tarafından belirlenmektedir.

Küreselci bloğun merkezinde ulusötesi şirketlerin sahip ve yöneticilerinin yanısıra, dünya çapında ulusötesi sermayeyi yöneten diğer kapitalistlerden oluşan ulusötesi kapitalist sınıf bulunur. Blok, ayrıca IMF, Dünya Bankası ve WTO gibi ulusötesi toplum temsilcilerini, Kuzey’in ve Güney’in devletlerini ve diğer ulusötesi forumları yöneten bürokratik yöneticiler ve teknokratları kapsar. Hegemonik bloğa üyelik, ideolojik meşruluk ve

---

<sup>39</sup> Cox, son iki yüzyıl içinde kurulan dünya düzenlerini, şu üç farklı yapı temelinde sınıflandırır: Liberal uluslararası ekonomi (1789-1873); rakip emperyalizmler (*rival imperialisms*) çağı (1873-1945) ve neo-liberal dünya düzeni (II. Dünya Savaşı sonrası dönem) bkz. Robert W. Cox, *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press: New York, 1987, s. 109

<sup>40</sup> Sol Picciotto, “The Internationalisation of the State,” *Capital & Class*, no. 43, Bahar 1991, s. 44.

<sup>41</sup> Cox, *PPWO*, s. 109

<sup>42</sup> William I. Robinson ve Jerry Harris, “Towards A Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class,” *Science & Society*, vol. 64, no. 1, (Sonbahar 2000), s. 11-54.

<sup>43</sup> Quintin Hoare ve Geoffrey N. Smith (der.), *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, International Publishers: New York, 1989 (İlk Basım 1971). Ayrıca bkz. Hugues Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Birey ve Toplum Yay., 1982.



teknik çözümler sağlayan seçilmiş organik entelektüellerin yanısıra siyasetçileri ve karizmatik şahısları da içerir<sup>44</sup>.

Robinson'a göre yapısal uyum programları, küreselleşme-öncesinde gelişen popülist projelerin, örneğin, üçüncü dünyadaki kalkınmacı devletler gibi çok sınıflı (*multi-class*) siyasal koalisyonların temelini sarsmıştır. Söz konusu çok sınıflı koalisyonlar, yeni ulusötesi bir blokla ikâme edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan neoliberal devletler, toplumsal sınıflar arasında oluşan yeni tarihsel korelasyonları yansıtmaktadır. Bu yeni ilişkiler, 1890'lardan 1970'lere kadar geçen süre zarfında şekillenen kapitalist devlet yapısını dağıtmış, onları neoliberal devletlere dönüştürmüştür. Robinson, bu yeni neoliberal devletlerin yeni işlevlerini şu şekilde özetler: (1) makroekonomik istikrarı korumak ve güçlendirmek için gereken para ve maliye politikalarını uygulamak, (2) küresel ekonomik faaliyetler için gerekli (hava alanları, limanlar, iletişim ağları, eğitim sistemi gibi) maddi zemini sağlamak, (3) toplumsal düzenin yerleşmesi için doğrudan baskı uygulayabilen ve rıza üreten mekanizmalar kurmak<sup>45</sup>.

Dünya Bankası'nın 1997 tarihli Dünya Gelişme Raporu, "The State in a Changing World" (*Değişen Dünyada Devlet*) adını taşımaktadır ve ulus-devletteki bu dönüşümün manifestosu gibidir. Yeni ulusötesi elitler "yönetişim" derken, tüm bu işlevleri yerine getirmeye muktedir bir neoliberal devletten söz etmektedir. Devletin yeniden yapılanması sürecinde ülke yönetiminde yetki kullanımı giderek -eğitim, sosyal hizmetler ve çalışma gibi program merkezli- 'icrâcı' bakanlıklardan, merkez bankalarına, hazineye, finans ve ekonomi bakanlıklarına ve dışişlerine devredilmekte, bu yolla para ve finansın egemenliği perçinlenmek istenmektedir. Ayrıca, dünyada pek çok borçlu ülkenin sıklıkla karşılaştığı bir diğer durum, merkez bankası başkanlarının IMF ve Dünya Bankası tarafından atanması ya da belirlenmesi olmaktadır<sup>46</sup>. Kaldı ki son yıllarda merkez bankalarının bağımsızlığı ve özerkliği talebiyle ulusal devletlerin politika-yapıcı kumanda merkezlerini doğrudan kamusal kontrol ve sorgulamadan yalıtılmak, son dönemlerin yaygın ifadesiyle, 'hesapverebilirlik'ten uzaklaştırmak hedeflenmektedir. Bu şekilde ulusal iktidar(lar), uluslararası (*supranational*) siyasal entegrasyon sürecine de paralel olarak, yine bazı uluslararası yapılar, örneğin, finansal şebekelere (*networks*) kaydırılmaktadır. Bu yolla uluslararası aktörlerin ve ulusötesi burjuvazinin ihtiyaç duyduğu, yeni karar-alma ve düzenleme mekanizmaları ulus-devletlere dayatılmakta ve bu ulus-devletler, ulusötesi bir devlet tarafından absorbe edilmektedir<sup>47</sup>.

<sup>44</sup> William I. Robinson, "Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller," çev. E. Türközü, *Praksis* (8) Güz 2002, s. 160

<sup>45</sup> William I. Robinson, *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*, John Hopkins University Press (2004), s. 125

<sup>46</sup> Robinson, *a.g.e.*, s. 123

<sup>47</sup> William I. Robinson'ın (ve bir ölçüde Leslie Sklair'in) ulusötesi kapitalist sınıf ve ulusötesi devlet oluşumu üzerine tezleri, pek çok akademik ve politik çevrede şiddetli tartışmalara yol açmış ve ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Söz konusu yoğun tartışmalar, halen sürmektedir. Bu tezlerin, iktisatçıların küreselleşme sürecinde sermaye karşısındaki sınıf konumlarını, "küçük burjuva" algılayışının ötesinde açıklayabilmemize olanak verdiği ölçüde çalışmamız açısından bir önemi

## ***İktisatçıların Ulusötesi Sosyalleşmesi: Dünya’da ve Türkiye’de Yeni Teknokratik Seçkinlerin Yükselişi***

Dikkat edilirse, üretim alanında (iktisadi alan) yaşanan değişimler (uluslararasılaşma), toplumların sınıf yapıları ve onların siyasal örgütlenme ve mücadele biçimleri üzerinde doğrudan bir etki yapmakta, onları dönüştürmektedir. Cox’un neoliberal dünya düzeni ya da *Pax-Americana* olarak adlandırdığı II. Dünya Savaşı sonrasında dünyasında, ülke ekonomileri serbest ticaret ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılanırken, ekonomi yönetimiyle ilgili -merkez bankaları ve finans bakanlıkları gibi- kurumların ve bunların başındaki yöneticilerin dünya siyasetindeki önem ve etkinliklerinin giderek arttığına şahit olundu<sup>48</sup>. Bu bölümde, kısaca, sermaye birikim sürecinin giderek ulusötesi bir niteliğe kavuşması olgusuna paralel olarak yükselen yeni hakim sınıf fraksiyonu olarak UKS’nin içinde kendi hegemonyasını inşa etmeye çalıştığı ulusötesi tarihsel bloğun hayati bileşenleri olarak bürokratik yöneticiler ve teknokratlar üzerinde durulacaktır. Bu yolla günümüzde iktisatçıların sınıfsal konumlarının daha anlaşılır şekilde ortaya çıkacağını umut ediyorum.

1945 sonrası dönemde Kıta Avrupası, Latin Amerika ve Japonya’da kamusal otoritenin, kendi bürokratik yapısını güçlendirme sürecinin bir parçası olarak, iktisat eğitim programlarının kurulması ve geliştirilmesi yönünde doğrudan rol aldığı ve bu girişimleri her anlamda desteklediğini görüyoruz. Gerçekten de 1960’lı ve 70’li yıllar, dünyada yüksek teknik becerileriyle iktisat uzmanları ya da *yeni orta sınıf* teknokratların devlet bürokrasilerinde ağırlıklı olarak yer almaya başladığı yıllar olmuştur. Hatta Markoff ve Montecinos’a göre bu etki o derece boyutlara ulaşmıştı ki, 1993 yılında *Economist* dergisi yirmi büyük üçüncü dünya ya da eski doğu bloku ülkesinin finans bakanlarının dokuzunun ve merkez bankası başkanlarının biri dışında tamamının iktisat diploması olduğunu duyurmuştu<sup>49</sup>. 1998’de 160 ülkeyi kapsayan bir diğer araştırma, bunların içerisinde 79’unun en az bir tane hükümet liderinin iktisat derecesine sahip olduğunu [ki bu ülkelerin 16’sı Ortadoğu ve Latin Amerika’dan olmakla beraber, onların en az bir lideri Batı ülkelerinden iktisat doktorası almıştır] göstermektedir. Benzer biçimde dünyadaki merkez bankası başkanları üzerine 90’larda yapılan bir çalışma ise bunların üçte birinin Amerika’da, beşte birinin ise İngiltere’de eğitim aldığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak iktisatçıların açısından devletin uluslararasılaşması sürecinin anlamı, devletin üst düzey bürokratik mevkilerde iktisatçılara istihdam olanağı veren bir yapılanmayla yeniden tanımlanması olmaktadır.

---

bulunmaktadır. Bu açıdan Michael Mann, Giovanni Arrighi, Jason W. Moore, Robert Went ve Kees van der Pijl’in de dahil olduğu bir tartışma için bkz. “The Transnational Ruling Class Formation Thesis: A Symposium,” *Science and Society*, Vol. 65, No. 4 (Winter 2001-2002), s. 464-533. Diğer yandan, Robinson’un Philip McMichael, Walter L. Goldfrank ve Fred Block gibi isimlerle giriştiği bir diğer polemik için bkz. *Theory and Society*, Vol. 30, No. 2 (Nisan 2001), s. 157-236. Ayrıca daha yakın tarihli iki çalışma için bkz. William I. Robinson, “Global Capitalism: The New Transnationalism and the Folly of Conventional Thinking,” *Science and Society*, Vol. 69, No. 3 (Temmuz 2005), s. 316-328 ve William I. Robinson, “Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony,” *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 8, No. 4, s. 559-574 (Aralık 2005).

<sup>48</sup> Fourcade, *a.g.ç.*, s. 166

<sup>49</sup> John Markoff ve Veronica Montecino, “The Ubiquitous Rise of Economists,” *Journal of Public Policy* 13 (1), s. 37-68.

Buraya kadar aktarılanların ışığında, günümüzde iktisadın bir meslek ya da sosyal bilimsel bir disiplin olarak küresel düzeyde kurumsallaşabilmesinin ardında, ulus-devletlerin küresel sistem içerisinde radikal bir biçimde yeniden tanımlanıyor olduğu sanırım açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Kısacası, küresel kapitalizmin evrimi, diğer meslekler gibi iktisadın da biçim ve içerik bakımından yeniden belirlenmesine yol açmaktadır. Ancak, açıktır ki bu evrim, para merkezli “iktisadi aklı”, başka bir şeye çevirmemiş; tersine, insana yabancı olduğu kadar bizzat insanı yabancılaştırıcı küresel organizasyon içerisinde daha etkin ve güçlü kılmıştır.

Bilindiği gibi dünyanın pek çok bölgesinde, özellikle de çevre ülkelerde, ekonomi politikalarının oluşturulması sürecinde, bu bölgelerde açık yahut gizli finansal bağlantıları olan, belli başlı Amerikan finans kurumlarının ve politika forumlarının doğrudan etkileri bulunmaktadır. Söz konusu etkilerin, iktisatçıların *ulusötesi sosyalizasyonun* tek nedeni olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun yanında, Marion Fourcade’e göre disiplinin sözümlerine en seçkin ‘bilimsel’ ürünlerini veren ve mesleklerinde kayıtsız şartsız otoriteler olarak kabul edilen dahi çocukları, Princeton, Harvard, MIT, Stanford, Berkeley, Yale vb. itibarlı Amerikan üniversitelerinde toplanmışlar ve alanın geri kalan kısmı üzerinde hiyerarşik bir kontrol mekanizması kurmayı başarmışlardır<sup>50</sup>. Bu mekanizmanın etkisi altında kalan kurumlarda çalışan neredeyse tüm iktisatçı akademisyenler, herhangi bir çalışmanın “hangi yollarla” yapıldığı taktirde bilimsel bir katkı olarak kabul görebileceği konusunda, merkezdeki “parlak çocuklarla” ya örtük bir mütabakat veya işbirliği içerisine girmek ya da bu güçlü eğilimle hesaplaşmak durumunda kalmışlardır. Diğer yandan, artık günümüzde pek çok iktisat bölümünde, öğrencilerin kendi bireysel yetenekleri ve becerilerini kullanabilecekleri ve diğer rakip meslektaşlarının çalışmalarını yargılayabilecekleri *standartlaşmış kurallar* öğretilmektedir. Bu standartların (örneğin uygulamalı ekonometri çalışmalarının) çeşitlenerek gelişmesi, iktisatçıları, insanlığın karşılaştığı sayısız gerçek iktisadi sorun dururken, tek yönlü ve özden çok uzak biçim sorunları üzerine yoğunlaşan bitmek tükenmek bilmez tartışmaların içine çekebilmiştir.

Diğer meslek ve uzmanlık alanlarının aksine iktisadın ayırt edici özelliği, bir bakıma onun “küresel” karakteridir. Belki de bu alanı böylesine küresel yapan temel faktör, tek tek bakıldığında iktisatçıların, kendilerini sürekli olarak Batı-etkisi altında ancak ‘ulusötesi’ bir statü hiyerarşisi karşısında tanımlarken bulmalarını sağlayan bir düzeneğin varlığıdır. Söz konusu hiyerarşi, kanımca, uluslararası atıf endeklerinde taranan hakemli dergilerdeki yayın ve bunlara yapılan atıf sayıları, doktora derecesinin alındığı üniversiteler ve görev yapılan kurumlar gibi unsurlar gözetilerek kurulmaktadır. Bu düzenek, bazı isimlerin zaman içerisinde öne çıkmasına, şöhretlerinin büyümesine ve giderek alanlarında birer otoriteye dönüşmelerine imkân vermektedir. Son derece yoğun meslek içi bir rekabetin, hem de küresel düzeyde yaşandığı, Krueger’in deyiimiyle, “iktisatçıların piyasasında”, bu

---

<sup>50</sup> Shin-Kap Han, “Tribal Regimes in Academia: A Comparative Analysis of Market Structure Across Disciplines,” *Social Networks* 25 (2003), s. 251–280, aktaran Fourcade, *a.g.ç.* s. 172

şöhret akademiden özel sektöre, kamu sektöründen finansa kadar pek çok kapıyı ardına kadar açabilmektedir. Ünlü bir Amerikan üniversitesinden aldığı iktisat doktorasını koltuğunun altına sıkıştırıp, ülkesine muzaffer bir kumandan edasıyla dönen genç profesyonellerin, özellikle ikinci dünya savaşı sonrası dönemde Üçüncü Dünya’da pek çok ülkenin neoliberalizmle entegrasyonunda oynadıkları hayati rolleri unutmamak gerekir. Daha önce de değinildiği üzere, bilimsel hassasiyet, merak, tutku ve öncelikleri, amansız piyasa koşullarına ve doymak nedir bilmez bir girişimciliğe (projeciliğe) feda eden, iktisatçılara bir piyasanın *alınır-satılır malları* olarak bakan zihniyet için ne geçmişte ne de bugün yönetici-mühendis Taylor benzeri hizmetkârları arayıp bulmak hiç de zor olmamıştır ve olmamaktadır.

Son kırk-elli yıldır Amerikan üniversitelerinde lisansüstü eğitimi alan öğrencilerin çok büyük bir kısmı yabancı ülkelere gelen gençlerden oluşmaktadır. UNESCO’nun yaptırdığı bir araştırma, 1960-1990 yılları arası dönemde tüm dünyadaki her üç yabancı öğrenciden bir tanesinin ABD’de eğitim gördüğünü ortaya koymaktadır<sup>51</sup>. İktisat bölümleri açısından bakıldığında ise Birleşik Devletler üniversitelerinde iktisatta doktora derecesi alan Amerikalı öğrencilerin sayısı, yabancı öğrencilerin sayısından daha azdır. Bu yabancı öğrencilerin çoğunluğu Güney ve Doğu Asya, Batı Avrupa ve Latin Amerika’dan gelmektedir<sup>52</sup>. Benzer bir durum İngiltere için de ziyadesiyle geçerlidir. Bu ülkede eğitim gören yabancı öğrencilerin oranı, toplam doktora öğrencileri içinde, son on yılda % 39’dan % 47’ye yükselmiştir. En gözde İngiliz üniversitelerinde iktisat doktora öğrencilerinin ise sadece % 10’u İngilizlerden oluşmaktadır. Bütün bu rakamların anlamı nedir? Açıktır ki Anglo-Sakson ülkeleri, adeta dünyanın geri kalan ülkelere –özellikle de Üçüncü Dünya’ya- akademisyen, bürokrat ya da teknokrat yetiştirmek gibi bir ulvi bir misyonu üstlenmiştir<sup>53</sup>. Fourcade’e göre savaş sonrası dönemde Amerikan ve İngiliz üniversitelerden aldıkları doktoralarla ülkelere dönen iktisatçılar, bu ülkelerde sadece eğitim/öğretim sistemlerinin dönüştürülmesi ve uluslararasılaştırılması bağlamında değil, aynı zamanda iktisat politikalarının belirlendiği ve uygulandığı kurumların dönüşümünde de kilit rol oynadılar. 1960’lardan başlayarak birçok üçüncü dünya ülkesinde yeni yeni oluşturulan planlama örgütleri ve benzeri kurumların bir çoğunda bu kişiler görev aldı<sup>54</sup>. Açacak olursak: Maria Loureiro, Brezilya için yaptığı bir çalışmada son derece çarpıcı sayılabilecek bazı bulgulara ulaşmıştır. Buna göre Brezilya Merkez Bankası çalışanlarının % 70’i lisansüstü eğitim; % 54’ü ise çalışma gerekçesiyle

<sup>51</sup> UNESCO, *Statistical Yearbooks, 1960s–1990s*. Raporu, International Network Archive (INA) internet sayfasından ulaşılabilir: [www.princeton.edu/~ina/students/index.html](http://www.princeton.edu/~ina/students/index.html) (indirilme tarihi 11.11.2006)

<sup>52</sup> Nahid Aslanbeigui ve Veronica Montecinos, “Foreign Students in U.S. Doctoral Programs,” *Journal of Economic Perspectives* (12) 3 (Yaz 1998), s. 171-182.

<sup>53</sup> Yurtdışında lisansüstü eğitimlerine devam eden Türk öğrencilerin ise özellikle doktora düzeyinde ABD’yi tercih etmekte olduklarını söylemek mümkündür. Gerek YÖK gerekse Mili Eğitim Bakanlığı’ndan elde edilebilen veriler ne yazık ki tam rakamları yansıtmaktan uzaktır. Ancak, yine de genel bir fikir vermesi açısından, şu anda yurtdışında doktora yapmakta olan ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda dosyaları bulunan 1891 öğrencinin 1314’ü ABD’de bulunmaktadır. Ancak, Bakanlık yetkililerine bakılırsa ABD’de bulunan Türk öğrencilerin gerçek sayısının (lisans, master ve doktora düzeyinde) elli binin üzerinde olduğu söylenmektedir.

<sup>54</sup> Fourcade, *a.g.ç.*, s. 173

daha önce ABD’de bulunmuştur<sup>55</sup>. Foucade, tam da bu noktada bizlere, oldukça uç bir örnek olarak, Şili’deki “Chicago’lu Çocuklar” (*Chicago Boys*) olayını hatırlatır. Sözü ettiğimiz olay, kısaca özetlemek gerekirse, 1957-1970 yılları arasında Şili’li 100 civarındaki öğrencinin lisansüstü üniversite eğitimlerine devam etmek üzere, kısmen Amerikan hükümetinin sponsorluğunda, Chicago Üniversitesi İktisat Bölümü’nde eğitim almaya gönderilmesiyle ilgilidir. Bu gençler “eğitimlerini” tamamlayıp ülkelerine döndükten sonra sadece ülkelerindeki hakim iktisat söylemi üzerinde büyük bir etki yaratmakla kalmamış, aynı zamanda iktisadi, siyasi ve idari kurumların müfredat ve programlarının radikal biçimlerde dönüştürülmesi de sağlamışlardır. Bunları yaparken arkalarındaki büyük medya desteği, kamuoyunun rızasının kazanılmasında önemli bir pay sahibi olmuştur. Asıl ilginç olan Chicago’lu çocukların, 1973’te darbeyle iktidarı devralan faşist general Pinochet’nin cunta rejiminde de anahtar pozisyonlarda görev almış olmaları ve ülkeyi neoliberal reformlar sürecine sokmaları olmuştur<sup>56</sup>. Bu olayın tıpatıp benzeri, on yıldan kısa bir süre sonra, 12 Eylül’de askeri darbeden sonra ülkemizde de yaşanmıştır. Her ne kadar Chicago’lu olmasalar bile, Amerikalıların “Bizim Çocuklar” (*Our Boys*) dediği Kenan Evren’in cunta rejimi, 1980 yılını izleyen dönemde “Özal’ın Prensleri”ni ve onların neoliberal projelerini işbaşına getirmiştir.

*Cunta + neoliberalleşme* formülünün ilk ve belki en parlak örneği ise Endonezya’dan, faşist Suharto rejimi ve onu izleyen dönemden çıkmıştı. Söz konusu rejim, Wallerstein’in sözleriyle, “halkın oylarıyla seçilmiş ve halen popülerliğini koruyan bir hükümeti, Endonezya bağımsızlığının kahramanı da olan Sukarno’nun başında olduğu hükümeti devirerek iktidara gelmişti. ABD, 1965’deki bu darbeyi önce teşvik etti sonra da destekledi; çünkü Sukarno dış politikada sıkı bir Üçüncü Dünyacı’ydı ve yasal bir parti olan Endonezya Komünist Partisi, komünist-blok ülkelerindekileri saymazsak, dünyanın en güçlü komünist partisiydi. Suharto’nun ilk başarısı, Komünist Parti’nin neredeyse tüm üyelerinin acımasızca katledilmesi oldu”<sup>57</sup>. Kolayca tahmin edilebileceği üzere, Suharto rejimi altında ekonomiyi yöneten teknokratlar da Amerikan üniversitelerinde tahsil görmüştü ve aynı oyunun bu Endonezya versiyonunda, onlara kısaca “Berkeley Mafyası” deniyordu.

Aslında “Berkeley Mafyası”, “Chicago’lu Çocuklar” ya da “Özal’ın Prensleri” ve benzerlerinin bize anlattığı basit gerçek şu ki Amerikan (veya Anglo-Sakson) üniversitelerinden alınmış dereceler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde her zaman –özellikle de toplumsal ve siyasal kriz anlarında- siyasal iktidara dahil olmak için önemli fırsatlar yaratır. Bu kadar insanın Amerikan üniversitelerinde derece almak için neden bu kadar istekli olduklarını anlamamak mümkün değildir. Ülkemizde üniversite mezunu gençlerin % 70’lik çok büyük bir kısmı mesleklerini icrâ etmek ve yetiştikleri alanlarda istihdam edilmek şansına neredeyse hiç sahip olamıyorken; kamu yönetiminde, devlet bürokrasisinde,

<sup>55</sup> Maria Rita Loureiro, “The Professional and Political Impacts of the Internationalisation of Economics in Brasil,” A. W. B. Coates (der.), *The Post-1945 Internationalization of Economics*, Durham, N.C. Duke University Press içinde, s. 184-209

<sup>56</sup> Fourcade, *a.g.ç.*, s. 173

<sup>57</sup> Immanuel Wallerstein, “Doğu Timor: Neden Ancak Şimdi İlgileniyoruz?”, 15 Eylül 1999, Fernand Braudel Center. <http://www.binghamton.edu/fbc/24-tr.htm> (indirilme tarihi 14.11.2006).

merkez bankalarında, üniversitelerde, finans, ekonomi ve dışişleri bakanlıklarında bütün kapılar, umut vaad eden bu seçkin gençlere, ardına kadar açılmaktadır.

## SON SÖZ

Bu çalışmanın muhtemel katkısı, iktisatçıların yeni sınıf konumlarını anlama çabası noktasına olabilir. Yani, yükselen küresel bürokratlar ve teknokratlar olarak iktisatçılar, ulusötesi kapitalist sınıfın değilse bile ulusötesi hegemonik bir bloğun merkezi unsurlarından bir tanesi durumundadırlar. Bu durum, ülkemizde veya dünyanın pek çok bölgesindeki iktisatçıların istisnasız tamamının, özellikle de doktoralarını Batı'dan (ABD ve İngiltere'den) almış olanların, mutlak suretle küresel sermayenin çıkarlarını savunmakta, onun ideolojik çağrılarına cevap vermekte oldukları anlamına gelmiyor. Yani, bütün iktisatçıların körü körüne sermayenin akılcılığını benimsemiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Hemen her toplumsal, iktisadi, kültürel ve siyasal alanda olduğu üzere, burada da hegemonya mücadeleleri sürüp gitmektedir.

## KAYNAKÇA

- Aslanbeigü, N. ve Montecinos, V. (1998), "Foreign Students in U.S. Doctoral Programs," *Journal of Economic Perspectives* (12) 3.
- Blaug, M. (2002), "Ugly Currents in Modern Economics," Uskali Maki (der.), *Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction* içinde, West Nyack, NY-USA: Cambridge University Press.
- Boratav, K. (2004), "Bilge Bir Marksistin Ardından," (indirilme tarihi 14.06.2005), [www.bagimsizsosyalbilimciler.org](http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org).
- Bourdieu, P. (1987), "The Force of Law: Toward a Sociology of Juridicial Field," *Hastings Law Journal* 38 (5)
- Colander, D ve Klammer, A. (1987), "The Making of an Economist", *Economic Perspectives*, Vol.1, No.2
- Cox, R.W. (1987), *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press: New York.
- Eyal, G. vd. (1997), "The Theory of Post-Communist Managerialism", *New Left Review*, No.222.
- Ford, H. ve S. Crowther, (1926), *Today and Tomorrow*, Garden City NY: Doubleday.
- Fourcade, M. (2006), "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics," *American Journal of Sociology*, Vol. 112 No. 1.
- Han, Shin-Kap (2003), "Tribal Regimes in Academia: A Comparative Analysis of Market Structure Across Disciplines," *Social Networks* 25.
- Hoare, Q. ve Smith, G.N. (1989), *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, International Publishers: New York, 1989 (İlk Basım 1971).
- Köse, A.H. ve Öncü, A.. (2000), *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik: Türkiye'de Mühendisler ve Mimarlar*, Ankara: TMMOB.
- Krueger, A.O. vd. (1991), "Report of the Commission on Graduate Education in Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. XXIX.
- Layton, E. (1962), "Veblen and Engineers," *American Quarterly*, Vol. 14, No. 1.
- Lazear, E.P. (2000), "Economic Imperialism," *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 115, No. 1.
- Loureiro, M.R. (1997), "The Professional and Political Impacts of the Internationalisation of Economics in Brasil," A.W.B. Coats (der.), *The Post-1945 Internationalization of Economics* içinde, Durham, N.C. Duke University Press
- Markoff, J. ve Montecinos, V. (1993), "The Ubiquitous Rise of Economists," *Journal of Public Policy* 13 (1).
- Mayor, F. ve Forti, A. der. (2004), *Bilim ve İktidar* (12. Basım), çev. M. Küçük, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları no. 48
- Mirowski, P. (1994), *Natural Images in Natural Thought*, Cambridge: Cambridge University Press
- Morgan, M. (2001), "The Formation of 'Modern' Economics: Engineering and Ideology", *Working Paper* No. 62/01, London School of Economics.

- Öncü, A. (2005), "Para, Mühendislik ve Bizim Mühendislerimiz", [www.sendika.org](http://www.sendika.org) (indirilme tarihi 03.10.2006).
- Picciotto, S. (1991), "The Internationalisation of the State," *Capital & Class*, no. 43, (Bahar 1991)
- Portelli, H. (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev. K. Somer, Savaş Yayınları: Ankara.
- Robinson, W.I. (2002), "Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller," çev. E. Türközü, *Praxis* (8).
- Robinson, W.I. (2004), *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*, John Hopkins University Press.
- Robinson, W.I. (2005a), "Global Capitalism: The New Transnationalism and the Folly of Conventional Thinking," *Science and Society*, Vol. 69, No. 3 (Temmuz 2005).
- Robinson, W.I. (2005b) "Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony," *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 8, No. 4.
- Robinson, W.I. ve Harris, J. (2000), "Towards A Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class," *Science & Society*, vol. 64, no. 1, (Sonbahar 2000), s. 11-54.
- Rupert, M. (1995), *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power*, Cambridge University Press.
- Stabile, D.R.(1987), "Veblen and the Political Economy of the Technocracy," *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 46, No. 1
- Stabile, D.R. (1986), "Veblen and the Political Economy of the Engineers," *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 45, No. 1.
- Şenalp, M.G. (2007) "Dünden Bugüne Kurumsal İktisat," E. Özveren (der.) *Kurumsal İktisat* içinde, Ankara: İmge, s. 45-93
- Taylor, F.W. (1997), *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları (İlk Basım: 1911), çev. Akın Bahadır.
- Thompson, C.B. (1914), "The Literature of Scientific Management", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 28, No. 3 (Mayıs 1914).
- Towne, H.R. (1886), "Engineers as Economista," *Transactions, American Society of Mechanical Engineers*, vol. 7.
- UNESCO, *Statistical Yearbooks, 1960s–1990s*. [www.princeton.edu/~ina/students/index.html](http://www.princeton.edu/~ina/students/index.html) (indirilme tarihi 11.11.2006)
- Veblen, T. (1921), *The Engineers and the Price System*, New York: B. W. Huebsh.
- Wallerstein, I. (1999), "Doğu Timor: Neden Ancak Şimdi İlgeniyoruz?", 15 Eylül 1999, Fernand Braudel Center. <http://www.binghamton.edu/fbc/24-tr.htm> (indirilme tarihi 14.11.2006).
- Willits, J.H. (1927), "Economics", *The Scientific Monthly*, Vol. 24, No. 4.